

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ
КУЛЬТУРИ ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО**

Кафедра економіки та менеджменту

Гуль І.Г

**ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ ТА ЦИКЛИ ДІЛОВОЇ
АКТИВНОСТІ**

Лекція з навчальної дисципліни

«ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ»

Для студентів спеціальності 241 Готельно-ресторанна справа

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

на засіданні кафедри економіки

та менеджменту

«__» _____ 201__ р. протокол №__

Зав. каф. _____ Н.Ф. Павленчик

Тема 10. ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ ТА ЦИКЛИ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ

План

10.1. Економічний розвиток у часовому вимірі, його форми та показники

10.2. Економічне зростання: фактори та типи

10.3. Циклічні коливання економіки, їхня природа та види

10.1. Економічний розвиток у часовому вимірі, його форми та показники

Економіка розвивається безупинно, з року в рік. З її розвитком розвивається суспільство і сама людина. Тому, як і всякий пізнавальний процес, вивчення економіки відбувається у двох часових аспектах — у **статичі** і **динаміці**.

Статичний підхід до вивчення економічних явищ і процесів полягає у фіксації їхнього стану у певний момент, або отримання уявлення про них як незмінних у часі. **Динамічний підхід** характеризує економіку у її розвитку, у процесі змін. Відповідно поняття «**економічна динаміка**» означає розвиток економіки у часовому вимірі, протягом якого економічні явища і процеси зазнають кількісних та якісних змін.

Якщо розглядати економічний розвиток країни з точки зору обсягів виробництва (Q) за відносно тривалий період (t), скажімо, за кілька століть, то графічно його можна уявити у вигляді зростаючої прямої (рис. 10.1).

Однак такий розвиток економіки, що графічно має вигляд висхідної прямої лінії, насправді є лише тенденцією (виразом загального напрямку розвитку). У ході розвитку економіка змінює свої кількісні та якісні параметри по-різному, у більший і менший боки, а тому за більш короткі проміжки часу можна помітити, як економіка час від часу переходить у стан або зростання, або спаду, або застою (депресії). Авжеж, економічний розвиток при цьому не зупиняється, він лише змінює свої стани (форми).

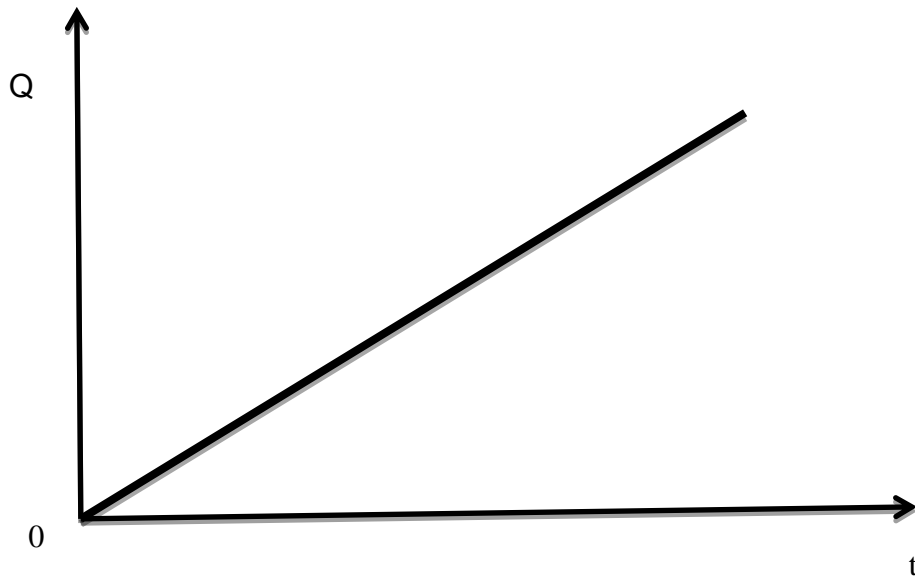

Рис. 10.1. Економічний розвиток як тенденція

Основні критерії визначення стану розвитку економіки:

- співвідношення обсягів ВВП за певний період;
- співвідношення обсягів капіталовкладень;
- співвідношення між валовими інвестиціями та амортизацією.

Відповідно до зазначених вище критеріїв виділяються такі **форми (стани) економічної динаміки:**

- **зростання** — коли обсяги виробництва ВВП і капіталовкладень у поточний період перевищують аналогічні обсяги за попередній період, при цьому економіка отримує чисті інвестиції;
- **спад** — коли обсяги виробництва і капіталовкладень у поточний період зменшуються проти минулого періоду, при цьому не заміщується спожитий основний капітал;
- **депресія (застій)** — коли обсяги виробництва і капіталовкладень протягом більш-менш тривалого періоду залишаються майже незмінними, при цьому валові інвестиції зрівнюються з амортизацією;
- **стагнація** — коли застій або спад економіки стають довготривалими, затягуючись на декілька років;
- **стагфляція** — коли стагнація супроводжується ще й інфляцією (зростанням товарних цін).

У 1990-ті рр. стагфляцію пережила Україна, причому її економічний занепад був одним із найбільш катастрофічних серед пострадянських країн.

З усіх форм економічного розвитку панівною і суспільно бажаною є зростання економіки.

Економічне зростання — це такий стан (форма) розвитку економіки, для якого характерним є стійке збільшення обсягів національного виробництва, зайнятості та підвищення на цій основі загального добробуту.

Забезпечення росту національної економіки — одна із основних, пріоритетних цілей політики держави.

Основні показники економічної динаміки:

- **абсолютний приріст реального ВВП** (або національного доходу) - показує, наскільки змінився обсяг ВВП протягом певного періоду:

$$\text{Абсолютний приріст ВВП} = \text{ВВП}_1 - \text{ВВП}_0,$$

де ВВП_1 і ВВП_0 — національний продукт відповідно звітного та базисного періодів;

- **темперосту реального ВВП** - показує, у скільки разів збільшився (чи зменшився) обсяг ВВП протягом певного періоду:

$$\text{Темперосту ВВП} = \frac{\text{ВВП}_1}{\text{ВВП}_0} \times 100\%$$

- **темпериросту реального ВВП** — є різновидом попереднього показника і показує, на скільки збільшився (чи зменшився) обсяг ВВП протягом певного періоду:

$$\text{Темпериросту ВВП} = \frac{\text{ВВП}_1 - \text{ВВП}_0}{\text{ВВП}_0} \times 100\%$$

- **темперосту реального ВВП на душу населення** - показує ріст національного продукту з урахуванням змін числа його споживачів:

$$\text{Темперосту ВВП на душу населення} = \frac{\text{ВВП}_1}{\text{Населення}_1} \div \frac{\text{ВВП}_0}{\text{Населення}_0}$$

- **середньорічний темперосту ВВП:**

$$\text{Середньорічний темперосту ВВП} = \sqrt[n-1]{\text{добуток річних темпів}}$$

де n — кількість років, за які ведеться обчислення.

10.2. Економічне зростання: фактори та типи

Зростання економіки зумовлюється дією багатьох факторів.

Основні фактори (джерела) економічного зростання:

- кількість і якість природних ресурсів;
- кількість і якість трудових ресурсів;
- рівень технології та організації виробництва;
- обсяг основного капіталу у виробництві;
- структура економіки (розподіл виробничих ресурсів між галузями);
- сукупний попит;
- тип суспільно-економічної системи;
- соціально-політичні фактори.

В залежності від того, за рахунок яких саме факторів досягається економічне зростання в країні, розрізняють два його типи — **екстенсивне** та **інтенсивне** зростання економіки.

Екстенсивне економічне зростання досягається за рахунок втягнення у виробництво додаткових матеріальних та людських ресурсів, а не за рахунок науково-технічного прогресу, тобто ефективність виробництва при цьому не зростає.

Інтенсивне економічне зростання досягається, головним чином, за рахунок підвищення продуктивності праці на основі досягнень науково-технічного прогресу та поліпшення організації виробництва.

Звичайно, у чистому вигляді обидва типи, або шляхи, зростання економіки не зустрічаються. В реальній дійсності вони завжди поєднуються, але при цьому один із них є переважаючим.

Економічне зростання за своїми наслідками — **суперечливий процес** (рис. 10.2).

Рис. 10.2. Позитивні та негативні наслідки економічного зростання

Попри усі негативні наслідки, якими може за певних умов супроводжуватися економічне зростання, суспільство в цілому заінтересоване у рості економіки. Але водночас воно приречене вишукувати дійові механізми (способи) для того, щоб звести до мінімуму негативні наслідки економічного росту.

10.3. Циклічні коливання економіки, їхня природа та види

Економіка розвивається нерівномірно, нелінійно. Її виток відбувається через циклічні коливання. На відміну від циклів, що спостерігаються у природі, наприклад, зміна пір року, дня і ночі, цикли в економіці не мають чітко вираженої ритмічності і створюють для суспільства значні економічні та соціальні проблеми.

Постійна і послідовна повторюваність певних стадій (фаз) у розвитку економіки має назву **економічного, або ділового, циклу** (рис. 10.3).

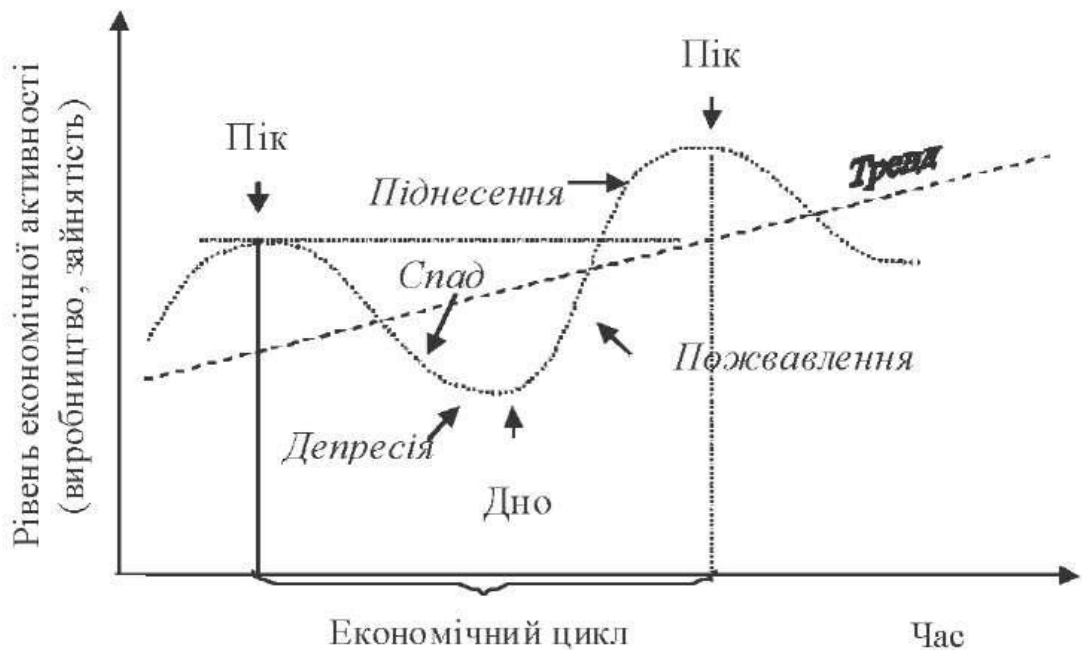

Рис. 10.3. Економічний цикл та його фази

В економічному циклі видніються дві крайні точки: найвища точка піднесення — **під** (вершина) та найнижча точка падіння — **дно**. Тривалість циклу визначає відтинок часу від початку і до закінчення циклу (від одного піку до іншого, або від одного дна до іншого).

Повторюваність циклів задає розвиткові економіки форму **циклічних коливань**. У зв'язку з циклічними коливаннями розвитку економіки виникла необхідність застосування такого поняття, як економічний тренд.

Економічний тренд (від англ. *trend* — тенденція) — це лінія, що відображає головну тенденцію економічного розвитку, тобто динаміку реального ВВП на його потенційному рівні.

Основними індикаторами перебігу економічного циклу слугують:

- обсяг національного виробництва та національного доходу;
- рівень безробіття та інфляції;
- стан торговельного і платіжного балансів країни тощо.

Напрямок та ступінь зміни цих макроекономічних показників має назву **економічної кон'юнктури**.

Класична модель економічного циклу включає **чотири** фази — кризу, депресію, поживавлення та піднесення.

Криза (від грецьк. *krisis* — поворотний пункт, небезпечний стан), або **рецесія** (від лат. *recessus* — відступ) — початкова фаза економічного циклу, ознаками якої є:

- скорочення обсягу національного виробництва внаслідок перевиробництва;
- лавина банкрутств підприємств;
- паніка на фондових біржах аж до закриття бірж;
- зростання вартості позичкового капіталу внаслідок підвищення попиту на нього (для повернення наростаючих боргів);
- зростання безробіття, особливо молодіжного;
- падіння рівня добробуту населення і попиту.

Депресія (стагнація) — наступна після кризи фаза застою, ознаками якої є:

- спад виробництва досягає найнижчого рівня (дна) і деякий час застоюється на ньому;
- поступовий розпродаж товарних запасів, часом і за зниженими цінами (відомі випадки знищення продукції задля недопущення зниження цін).

Пожваввлення (експансія) — фаза поступового виходу з кризи та депресії, ознаками якої є:

- заміна основного капіталу (засобів праці), так би мовити, переозброєння виробництва;
- залучення інвестицій;
- збільшення зайнятості, а відповідно, доходів та попиту.

У той момент, коли поживавлення економіки країни (реальний ВВП) перевищує до кризовий рівень, економіка вступає у завершальну фазу циклу — фазу **піднесення**.

Піднесення, або бум (від англ. *boom*) — фаза короткочасного стрімкого зростання обсягу виробництва і, разом з тим, підготовки економічних передумов для настання нового спаду. Її ознаками є:

- швидке збільшення кола суб'єктів господарювання;
- наближення до стану повної зайнятості обмежених ресурсів, унаслідок чого економіка «перегрівається», тобто перестає справлятися зі зростаючим попитом і цим спричиняється зростання цін (інфляції);
- зростання сукупних доходів і заощаджень;
- зниження кредитних ставок;
- ажіотаж (спекулятивна гарячка) на фондових біржах.

Однак економічне піднесення (бум) зрештою знову змінюється черговим спадом (реcesією), оскільки сукупна пропозиція відривається від сукупного попиту, економіка розбалансовується (втрачає рівновагу).

Економічні цикли вирізняються за своєю тривалістю та амплітудою коливань економіки. Вони не схожі між собою не тільки у різних країнах, а й в одній і тій же країні. Сучасні цикли стали іншими, аніж ті, що були у XIX ст.

В економічній теорії існує декілька сотень пояснень причин циклічності розвитку економіки. Назвемо лише деякі, найчастіше згадувані **теорії економічного циклу:**

- існують цикли, що пов'язані з *катаклізмами у природі*, наприклад, зі зміною природно-кліматичних умов, космічними явищами. Так, наприклад, у другій половині XIX ст. англійський економіст Вільям Джевонс, який змалку захоплювався природничими науками, пояснював цикли в економіці періодичною появою плям на Сонці;
- існують цикли, пов'язані із *соціально-політичними подіями* (масовими страйками, війнами, революціями, змінами урядів) та *масштабними стихійними лихами* (повеннями, землетрусами, пожежами, епідеміями тощо);
- існують цикли, пов'язані із розвитком цивілізацій. На думку, американського економіста Е. Тоффлера, цивілізаційні цикли займають 1000-2000 років.

На думку більшості економістів-теоретиків **безпосередньою причиною циклічних коливань ринкової економіки є періодичне скорочення**

(стискування) сукупного попиту, що, як реакція, спонукає виробників зменшувати обсяги виробництва та вивільняти зайву робочу силу.

- існують цикли, пов'язані із *сезонними коливаннями попиту* (наприклад, у сільському господарстві, туризмі, у зв'язку із новорічними та іншими великими святами);

- існують цикли, пов'язані із *коливаннями попиту на житло*. Американський економіст С. Кузнець виявив таку закономірність: зміна поколінь людей, що відбувається приблизно через 16-25 років, призводить до змін у попиті на житло, а відповідно, і до змін обсягів житлового будівництва (будівельні цикли, або «цикли Кузнеця»);

- існують цикли, зумовлені *великими науково-технічними відкриттями* та їх масовим впровадженням у виробництво (наприклад, поява залізниць, автомобілів, електроенергії, синтетичної тканини, комп'ютерів);

- цикли пов'язані із *розходженням темпів виробництва засобів виробництва та виробництва предметів споживання*. Такого висновку дійшов на початку ХХ ст. український економіст М.І. Туган-Барановський, вивчаючи статистику провідних країн Західної Європи;

- особливий погляд на природу економічних циклів мав К. Маркс. Він звинувачував у циклічних кризах перевиробництва капіталістичну приватну власність, яка, на його думку, заради збільшення прибутків постійно підштовхує капіталістів до нарощування виробництва товарів і водночас зумовлює нещадну експлуатацію ними найманих робітників, змушує їх економити на оплаті праці, що й спричиняє в кінцевому підсумку зниження життєвого рівня населення та споживчого попиту;

- Дж. М. Кейнс знаходив пояснення макроекономічної циклічності у невідповідності рішень, які приймаються тими, хто заощаджує, та тими, хто інвестує.

Таким чином, **циклічність** варто розглядати як природну форму, або **як закономірність, розвитку ринкової економіки**.

Потрібно мати на увазі, що, окрім циклічних, мають місце і нециклічні коливання економіки. Останні спричиняються, зокрема, диспропорціями між окремими сферами і галузями економіки, а тому мають назву **структурних криз**. Прикладами структурних криз є енергетичні, продовольчі, сировинні, екологічні та інші.

З усієї множини економічних циклів *за тривалістю*, як правило, виділяють такі види:

- **малі, або короткі цикли** — тривалістю 2-4 роки, які вперше виділив у 1920-х рр. англійський економіст Дж. Кітчин . Короткочасність цих циклів пояснюють коливаннями інвестицій в оновлення товарно-матеріальних запасів. Ці цикли сьогодні також асоціюються з періодичністю оновлення споживачами власних легкових автомобілів;

- **середні, або промислові (виробничі) цикли** — тривалістю 8-10 років, які ще мають назву бізнес-циклів. Цикли такої протяжності (промислові) виникають у зв'язку з масовим оновленням основного капіталу (засобів праці), яке за строками відповідає середньому терміну експлуатації промислового обладнання;

- **великі цикли, або «довгі хвилі»** — тривалістю 40-60 рр., досліджені ґрунтовно російським ученим М. Кондратьєвим. Вивчаючи багату статистику Англії, Франції і США, починаючи з 1770 і по 1926 рр., він виявив в економічному розвитку цих країн (за 140 років), окрім середніх циклів, 2,5 великих цикли, кожен із яких мав підвищувальну та понижувальну хвилю (фази) протяжністю у 25-30 років. При цьому середньострокові цикли, так би мовити, накладалися на великі. І характер середнього циклу залежав від того, на яку саме хвилю великого циклу він накладався. Якщо на понижувальну, то фази пожвавлення і піднесення послаблювалися, а спаду і депресії посилювалися.

Взаємозв'язок основних видів економічних циклів ілюструє нам рис. 10.4.

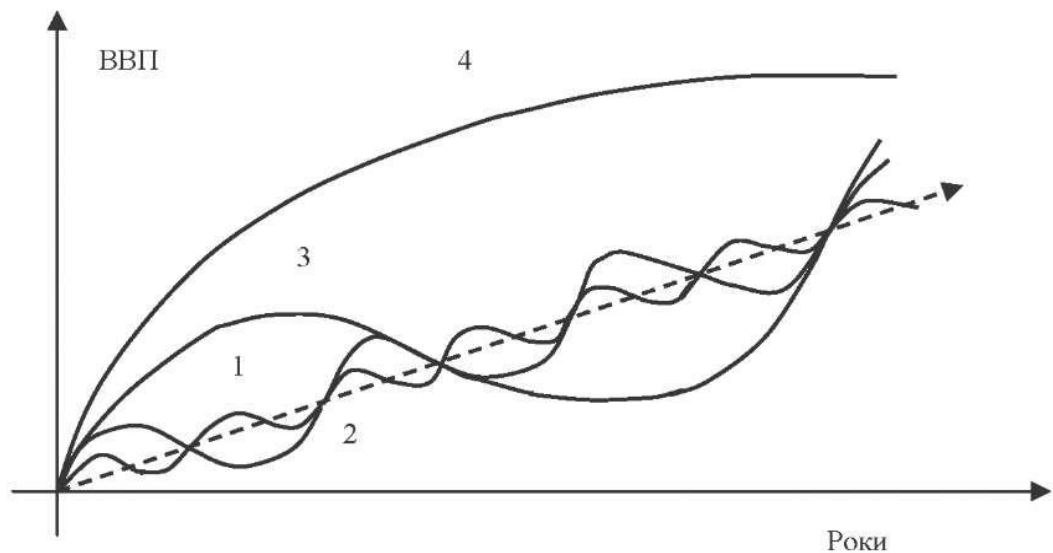

Рис. 10.4. Взаємозв'язок циклів: 1 — Кітчина; 2 — Кузнеця; 3 — Жугляра; 4) Кондратьєва

Хоча економічні спади і депресії як фази циклу стають для багатьох людей (підприємців і пересічних громадян) трагедією, разом із тим, вони становлять необхідний (закономірний) момент розвитку економіки: вони ставлять суспільство перед фактом порушення макроекономічної рівноваги з усіма негативними наслідками цього та змушують його відновити економічну рівновагу.